

Antropologisen kenttätutkimuksen uutta luova rituaali

■ HELENA SAARIKOSKI

Victor Turner: *Rituaali. Rakenne ja communitas*. Suom. Maarit Forde. Suomen Antropologinen Seura ja Summa, Helsinki 2007.

Viime vuosina olen yhä kasvavan kiitollisuuden vallassa seurannut humanististen tieteiden klassikkokirjojen suomennosten ilmes-
tymistä. Joku on jo kertaalleen ajatellut puolestani suomeksi Mary Douglasin, René Girardin, Gaston Bachelardin, Judith Butlerin ja nyt myös Victor Turnerin suuret ja lukijalta paljon ajattelua vaativat teokset. En vähättele alkukielellä lukemisen arvoa. Pelkään ”kulke-
matta lähtöruudun kautta” -ilmiötä, kun suomalaiset tutkijat lukevat vain englantia ja kirjoittavat lukemastaan englanniksi: sisällötömiksi käyvien sanakaavojen toistelu tekstistä toiseen ilman, että välillä on oikeasti ajateltu omalla äidinkielellä mitään. Englanninkielisen tutkimustekstin tuottamises-

ta voi tulla bricolagea, askartelua, joka pelaa vain oikeanlaisten merkitsijöiden yhdistelemisellä, todellisen virtualiteetin teknologian sijasta, joka tuottaa uusia merkityksiä uutta luovana dynamona.

Suunnilleen tuollaiseksi dynamoksi kulttuuriantropologi Victor Witter Turner (1920–83) hahmotti rituaalin. Käsitys rituaalien tärkeystä sosiaalisen ja kulttuurisen tiedon ilmaisijoina on nimetty yhdeksi kulttuuriantropologian metateoreettisista perusolettamuksista (Pertti J. Peltö 1970). Victor Turnerin osuus olettamuksen synnyssä ja vahvistamisessa ei ole vähäinen. Hänen 1950-luvun alussa alkaneet kenttätutkimuksensa Rhodesias-
sa (nykyisessä Sambiassa) ndembu-kansan parissa johtivat *Rituaali*-kirjan pääaiheena olevan *communitasin*, yhteiskuntarakenteen rituaalisen kumoamisen, ja siihen liittyvän liminaliteetin käsitteiden luomiseen.

Kirja on ilmestynyt alun perin vuonna 1969 ja se perustuu Turnerin ndembujen rituaalista symbolismia käsittelevien monografioiden välillä eri yleisöille pitämiin akateemisiin luentoihin, muun muassa Lewis Henry Morgan-muistoluentoihin. Victor Turnerin leski ja elämänikäinen työtoveri, antropologian yliopistonopettaja Edith Turner tekee esipuheessa tärkeän huomautuksen siitä, että *communitasin* ja liminaliteetin käsitteet eivät ole syntyneet kirjoituspöydän ääressä vaan antropologiassa kenttätutkimuksessa. Sen takia niiden ymmärtäminen muiden tieteenalojen käsitteistöissä on hankalaa. Liminaliteetti on kaikes-
ta päättäen universaali ja ihmisenä olemiselle perustava kokemus, jonka ymmärtäminen tutkimuskoh-

teenä on kenttätutkimukseen perustuvan kulttuuriantropologian teorian ainutlaatuinen anti ihmis-
tieteille.

Liminaliteetti on alun perin Arnold van Gennepin kuuluisassa siirtymäriitin teoriassaan (*Les rites de passage* 1909) esittämä välitilaa tarkoittava käsite. Turner on kenttätutkimuksessaan realisoinut käsitteen voiman kuvata rituaalien luonnetta kulttuuria generoivana, uutta luovana lähteenä. Van Gennepin tärkeä anti Turnerille oli rituaalin prosessimalli, jonka avulla hän pääsi irti strukturalistisista pysäytyskuvista ja kiinni rituaalin ajassa ja tilassa etenevään dynamiikkaan, rituaalissa tuotettuun sosiaaliseen ja kulttuuriseen muutokseen, siihen mitä rituaali tekee.

Tästä lähtee Turnerin tärkeä sosiaalisten draamojen tutkimuslinja. Sosiaaliset draamat ovat eräänlaisia kriisiriihtejä, prosesseja, joita yhteisö käy läpi käsitellessään sisäisiä ristiriitoja, yhteiskuntarauhaa järkyttäviä konflikteja tai vähäisempiäkin kriisejä, rikoksia tai sairauksia. Sosiaalisen draaman lopputuloksena on joko sovinto, tasapaino, tai yhteisön hajoamisen ja sovittamattomiin osapuoliin jakautumisen toteaminen pysyväksi olotilaksi. Sosiaalisen draaman käsite liittyy goffmanilaiseen teatterimetaforaan. Turner on kehittänyt sitä edelleen avant garde -teatterin tekijöiden kanssa myöhemmin tekemässään yhteistyössä (*From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play* 1982).

Monet Victor Turnerin muotoilemat teoreettiset ja metodologiset asettamukset ovat nykyisen tulkitsevan kulttuuriantropologian tutkimuksen itsestään selviä lähtökoh-
tia. *Rituaali*-kirjassa lukija pääsee

näiden asettamusten juurille, näkemään, miten ne ovat muotoutuneet kenttätutkimuksessa ja kenttäaineistojen tulkinnan kysymyksissä. Kirjan alkupuolella Turner kuvaa ndembu-rituaaleja ja samalla niiden tutkimusmenetelmäänsä, tarkkaa, yksityiskohtaista havainnointia ja siihen liittyntä rituaalispesialistien ja myös tavallisten osanottajien näkemysten selvittämistä haastatteluin. Turner etsii ja löytää ndembujen oman symbolismin, rituaalisten symbolien merkityksen tulkintamallin.

Kenttätutkimusta tekevänä kulttuuriantropologina Turner haluaa tietysti kuvata kulttuuria ”alkuasukkaan näkökulmasta”, mutta paikka, jonka hän antaa tälle näkökulmalle tutkimuksessaan, on uudella tavalla tärkeä. Hän hylkää kerta kaikkiaan aiempien kulttuurin evoluutioteorioiden näkemykset ”yksinkertaisista” tai ”maagisista” ajatusmuodoista tieteellisen ajattelun vastakohtina, alkuasukkaista tutkijan Toisina. Hän tutkii kulttuurin kokijoiden kokemusta ja heidän tulkintojaan kokemuksestaan. Rituaali on sekä kulttuurisen kokemisen väline että kokemusta refleктоiva, ihmisen ja kulttuurin itsetiedostusta tuottava väline, metakokemusta.

Symbolien merkitys ei ole vain tiedossa vaan rituaali on kokonaisvaltainen elämys, jonka tunneulottuvuus on Turnerin tulkinnassa koko ajan läsnä. Rituaalisten symbolien merkitysrakenne on ennen kaikkea monitasoinen; symbolit ovat moniäänisiä ja samalla kontekstisidonnaisia. Kontekstilla Turner ei tarkoita yleistä kulttuurikontekstia, sitä miten määrätty symbolit ymmärrettäisiin ndembu-kulttuurissa yleensä, vaan jokainen symboli on

tulkittava omassa erityisessä esiintymisyhteydessään. Ndembujen lukuisten rituaalien symboliikkujen yksityiskohtaisesta ja moniulotteisesta analyysistä kasvaa kulttuuristen merkitysten kartasto, rituaalisia tuotettujen kokemusten ja kokemuksen muuttumisen kuvasto. *Rituaali*-kirja on tärkeä avainteksti myöhempien kokemuksen antropologian ja esittämisen antropologian tutkimussuuntien taustalla (vuosina 1986 ja 1987 postuumisti ilmestyneet Edward M. Brunerin kanssa toimitettu *The Anthropology of Experience* ja Turnerin ominen esseiden kokoelma *The Anthropology of Performance*). *Rituaali* osoittaa, mistä lähtökohdista Turner tuli perustamaan ja johtamaan näiden nykyisen kulttuurientutkimuksen teoriaa ajatellen aivan keskeisimpien alojen tutkimusta.

Noin kirjan puolivälistä lähtien Turner siirtyy vähitellen ndemburitualeista liminaalisuuden systemaattiseen tarkasteluun yleisenä kulttuurista kokemusta tuottavana ja muotoilevana periaatteena. Toisaalta hän soveltaa kenttätutkimukseen perustuvaa teoriaansa omaan länsimaiseen kulttuuriimme, aihe, johon hän on myöhemmin paneutunut laajemminkin juhlien ja sekulaarien rituaalien tutkimuksessa. Communitasin ja liminaliteetin nousuja ja tuhoja nähdään millenaarissa liikkeissä, beatnik-kulttuurissa, halloween-lapsissa, Helvetin enkeleissä, nuorisojengeissä ja lopuksi ”nöyryyden uskontojen korkea-arvoisissa perustajissa”, Buddhassa, Mahatma Gandhissa, kristityissä pyhimyksissä sekä lakojen perustajissa ja Leo Tolstoissa. Communitas toteutuu rituaalissa rakenteen välitilassa, liminaliteetissa, joka merkitsee heikkojen

voimaa ja voimakkaiden heikkoutta. Statussiirtymän rituaaleissa, joissa kokelaat siirretään ylempään yhteiskunnalliseen asemaan, heitä nöyryytetään välitilassa. Nämä välitilat ovat rakenteen olennainen osa, rituaalissa tuotettu ero eri rakenteellisten asemien välillä. Liminaliteetti on voimakkaiden, yhteiskunnan valtaapitävien tilapäistä heikkoutta. Statuksen kumoamisen rituaaleissa, erilaisissa karnevaaleissa ja yleensä yhteiskunnan vähäväestön liikkeissä, joissa ”viimeiset tulevat ensimmäisiksi”, liminaliteetti on heikkojen tilapäistä voimaa.

Turner vertaa enteellisesti siirtymärittejä tragediaan ja käänteisrittejä komediaan. Yhteiskunta, *societas*, on prosessi, jonka rakenteen ja communitasin dynaamisen rinnakkaistapahtumisen tyyllilajeja nämä erilaiset rituaalityypit ovat. Tragedia ja komedia ovat yhden ja saman teatterin erilaisia näytöksiä. Statuksen kumoamisen rituaalien ja yleensä symbolisten inversioiden eli rakenteiden kaikenlaisten kumoamisen tulkinnassa Turner palaa näin kirjan lopussa alkuun: karnevaalinen groteski on tyyllilaji ja sellaisena ymmärrettävissä, samoin kuin varhaisempien kolonia-antropologien groteskeiksi eli käsittämättömiksi leimaamat alkuasukkaiden tavat ja uskomukset ovat ymmärrettävissä ja tulkittavissa. Turnerin näkemys inhimillisen ajattelun ja kokemuksen luonteesta on syvästi humanistinen, ihmislajin ykseyden ja ymmärtämisen mahdollisuuden lähtökohdakseen olettava. Olemme kaikki samoja maan alkuasukkaita. Communitas, ihmisten globaali yhteys, yhteisvastuu ja ykseys yhteiskuntarakenteen hierarkioiden ja heimorajojen tuol-

la puolen, on Turnerin tutkimuksen kohde ja samalla myös etiikka ja politiikka.

Rituaali-kirjan merkitystä ja arvoa 1900-luvun puolivälin jälkeisessä kulttuurien tutkimuksessa on vaikea yliarvioida. Suomen Antropologinen Seura ja suomentaja Maarit Forde ansaitsevat kiitokset kirjan saattamisesta suomeksi. Suomenkielinen laitos ei ole täydellinen, mutta lipsahdusten ja kielivirheiden määrä jää nykystandardeilla hyvin siedettäväksi. Kirjan alkuperäinen nimeke ”Rituaalinen prosessi: rakenne ja antirakenne” on suomalaista ilmaisevampi. Tutkimuksen kääntämisessä tärkeintä on kuitenkin tarkkuus asioissa. Antropologiseuralla on ollut onni saada suomentajaksi tutkija, jonka omiin tutkimusintresseihin käännöstyö liittyy. Näin Victor Turner voi saada laajemman lukijakunnan myös niistä, joiden omiin töihin hänen työnsä ei välttämättä suoraan liity.

Kirjoittaja on folkloristiikan dosentti Helsingin yliopistossa ja toimii vapaana tutkijana.

